

7. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992, №2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/conv#Text>
8. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991, №2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/conv#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року, № 1-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20/conv#Text>
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі „The Sunday Times v. The United Kingdom (No. 1)». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57584%22%5D%7D>

ЯВІР Віра,

доктор політичних наук, старший дослідник
провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені
В.М. Корецького НАН України

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія РФ негативно вплинула на ступінь, умови та гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні. При чому це стосується всіх груп конституційних прав і свобод: особистих (громадянських), політичних, економічних, соціальних, екологічних та культурних. Наприклад, в умовах воєнних дій, обстрілів фронтових і тилкових територій держава не може вповні забезпечити виконання конституційного обов'язку, передбаченого ст. 27 Основного Закону - захищати життя людини, тому не може гарантувати кожній людині невід'ємне право на життя, право на свободу і особисту недоторканність (ст. 29).

На тлі цих викликів культурні конституційні права та свободи, ступінь та гарантії їх реалізації в умовах воєнного стану та необхідності захисту держави від збройної агресії, збереження територіальної цілісності не перебувають у фокусі такої пильної уваги міжнародних правозахисних організацій. Однак це не стосується права на освіту, гарантованого Конституцією кожному (ст. 53). Освіта визначена освітнім законодавством України державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства (ст.5); запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [1]. Російсько-українська війна на етапі повномасштабного воєнного вторгнення суттєво і деструктивно вплинула на всю сферу освіти в Україні, включаючи ступінь, умови та гарантії реалізації права на освіту, а також змусила державу коригувати освітню політику.

Навіть перший етап війни, який розпочався у лютому-березні 2014 р., призвів до зупинки освітнього процесу на тимчасово окупованій території. На тимчасово окуповану територію України внаслідок її окупації Росією в ході російсько-української війни не поширюється фактичний контроль української влади, хоча суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах міжнародно визнаного державного кордону є цілісною і недоторканною. Як наслідок, Україна не може забезпечити реалізацію конституційного права на освіту на тимчасово окупованій Росією території. Водночас вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, всім громадянам України, які там проживають. Не випадково, Конституційний Суд наголошує на тому, що «держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини – повинна... вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією» [2]. Згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій

території України» ці заходи полягають переважно у забезпеченні доступу до закладів освіти України, що визначено одним з основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях (ст. 5) [3].

Повномасштабне воєнне вторгнення РФ призвело до повного переривання освіти на тимчасово окупованій території України. Частина батьків припиняють очне навчання дітей в школах заради їх безпеки, вчителі намагаються залучити дітей до продовження української освіти в дистанційній формі, наражаючись на небезпеку переслідування. Окупаційна адміністрація РФ змушує батьків відправляти дітей у школи, застосовуючи примус та погрожуючи вилученням дітей - до дитбудинків в Росії. Крім того, українські діти, які здобули освіту після початку окупації, мають суттєві труднощі з подальшою інтеграцією в освітнє поле України. Вони мають пройти процедуру визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України, відповідно до ст. 40-1 Закону «Про освіту».

Потужного тиску та примусу зазнають і українські освітяни, які залишилися на тимчасово окупованих територіях. Окупаційна влада РФ намагається змусити українських вчителів викладати предмети за російськими освітніми програмами, знищуючи всю українську навчальну літературу. Всі символи української державності, зокрема історичні пам'ятки, музеї та навіть написи українською мовою в закладах освіти також знищуються. За відмову переходити на російські освітні програми, освітяни зазнають погроз, залякувань, іноді навіть катувань. Вчителів примусово відправляють на територію Росії для проходження програм перекваліфікації.

Російська Федерація, порушуючи міжнародне гуманітарне право, (Женевські конвенції 1949 р.), незаконно включає заклади освіти України, що розташовані на тимчасово окупованій території України, до системи освіти РФ і підпорядковує їх новоствореним органам управління освітою у складі окупаційних адміністрацій. Окупаційні органи влади протиправно

використовують матеріально-технічну базу закладів освіти України для налагодження та провадження освітньої діяльності за російськими стандартами. Організація освітнього процесу на окупованих територіях України супроводжується утворенням начебто нових, вже «російських» закладів освіти, до роботи в яких залучаються українські освітяни, які погодилися на співпрацю з РФ (колабораційну діяльність), завозяться російські вчителі, навчання переходить на російську мову, російську систему оцінювання та підручники.

Антиукраїнська пропаганда в освітньому процесі на тимчасово окупованій території України супроводжується використанням мови ворожнечі, ксенофобії та інших засобів, які містять заклики і наміри знищення української нації та української ідентичності. Російські окупаційні адміністрації насильно депортують з тимчасово окупованої території України дітей, розлучаючи з батьками, у тому числі дітей-сиріт, а також дітей, батьки яких загинули на війні. Згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього ці дії кваліфікуються як складова злочину геноциду, а саме насильницька передача дітей з такої групи в іншу [4]. Діти викрадаються з українських дитячих будинків, лікарень та інших закладів, примусово доправляються до Росії.

Відмова від здобуття обов'язкової російської середньої освіти є достатньою підставою для вилучення дітей та вивезення їх до РФ. Батькам, які відмовляються віддавати дітей до шкіл на тимчасово окупованій території України, погрожують штрафами та позбавленням батьківських прав. У 2022 р. РФ спростила процедуру усиновлення українських дітей росіянами, попри те, що російське законодавство забороняє усиновлення дітей з інших країн, та запровадила грошові виплати за усиновлення українських дітей, які отримали громадянство Росії. Точна кількість депортованих дітей з України наразі не встановлена.

У зв'язку з цим Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) визнала депортацію та насильницьке переміщення українських дітей на територію Росії такою, що має ознаки геноциду, закликала припинити ці злочини та притягнути

до відповідальності винних. Відповідною резолюцією Асамблея засуджує практику «перевиховання» українських дітей, вилучених з сімей, як в інтернатних закладах, так і в прийомних чи усиновлених сім'ях у Росії. Ця освітня практика отримала назву «русифікації», оскільки забороняє дітям розмовляти українською мовою або в будь-який інший спосіб демонструвати свою українську ідентичність та культуру, передбачає примусове вивчення російської мови та культури у школі, вивчення російської версії історії, відвідування «патріотичних» сайтів, військову підготовку та заперечення української мови, культури й історії. Часто неправдиво українським дітям повідомляють, що їх батьки померли, вони не мають можливості дізнатися точне місце свого перебування, способів зв'язатися зі своїми родинами або отримати допомогу і страждають від знущань та психологічного переслідування. Всі ці злочинні дії, на думку депутатів ПАРЄ, можуть означати складові злочину геноциду. У зв'язку зі збройною агресією проти України у 2022 р. Росію було виключено з Парламентської асамблеї Ради Європи за процедурою, передбаченою ст. 8 Статуту Ради Європи.

Водночас «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина... у жодному разі не повинні спотворювати саму сутність цих прав і свобод», - наголошує Ю. Ірха [5, с. 87]. Україна в умовах війни і вимушених обмежень прав людини і громадянина водночас намагається зміцнювати гарантії та розширювати механізми реалізації прав і свобод людини та громадянина, адже саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Прикладами додаткових гарантій є механізми забезпечення безпеки, доступності до освіти всім учасникам освітнього процесу, напрацювання інноваційних та дистанційних методів навчання.

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст. 380.

2. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2016 від 1 червня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 26. ст. 892.

4. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

5. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.

ДЯКІВ Назар,

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ КІБЕРЗАГРОЗ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Росії проти України загострила проблему захисту прав і свобод людини не лише в традиційних площинах, але й у цифровому просторі. Воєнний стан, введений із 24 лютого 2022 року, зумовив необхідність перегляду механізмів публічного управління у сфері забезпечення конституційних прав громадян — насамперед права на захист персональних даних, свободи слова та доступу до інформації в умовах масштабного кібернаступу з боку агресора.

Конституція України гарантує невід'ємні права особи, які зберігають свою дію навіть в умовах воєнного стану. Стаття 64 Конституції визначає вичерпний перелік прав, що можуть обмежуватися за умов надзвичайного або воєнного стану, однак право на інформацію та захист персональних даних не